

İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programlarında Kullanılan Kavramların Öğrenci Düzeyine Uygunluğu

Ümmühan Öner¹, Fatma Mazman Budak²

Özet

Çalışmanın amacı, ilköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan bazı kavramların öğrenci düzeyine uygunluğunu belirlemektir. Araştırma 2008–2009 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Tokat ve Elazığ illerinde belirlenen üç ilköğretim okulunda yürütülmüştür. Çalışmada nitel araştırma metodlarından betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve mülakat sonucunda alınan cevaplar kategorileştirilmiştir. Elde edilen sonuçların yüzde (%) ve frekansları (f) tablo haline getirilerek kavramları anlama düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin genelde araştırılan kavramları anlama düzeylerinin yüksek olduğu ancak “iklim, hava olayı, coğrafi konum, görüş, birey” gibi bazı kavramlarda sınırlı anlama düzeyinde oldukları ve kavram yanılgısı yaşadıkları söylenebilir. Ayrıca çalışmada, bazı öğrencilerin kavramları ifade etmede zorluk çektiği ve çoğu kavramı sadece örneklerle açıklamaya çalıştıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler programı, Kavram öğretimi, Öğrenci düzeyi

Eligibility of the Concepts Used in the Social Studies Curriculum for the Students' Grade Level in 6th and 7th Grade in Primary School

Abstract

The aim of the research is to determine the suitability for student level of some concepts in the Social Studies Program for the 6th and 7th grade. Research was conducted at three selected primary schools in the provinces of Tokat and Elazığ in 2008-2009 academic year in fall semester. In this study, descriptive analysis method of qualitative research methods was used, and the answers from the results of the interview were categorized. Percentages (%) and frequencies (f) of the results were developed as a table to determine levels of understanding of concepts. As a result, it can be said that students surveyed have high level of understanding of the concepts, but they have the limited level of understanding and misconceptions in general such as "climate, weather

¹ Arş.Gör., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, uoner@firat.edu.tr

² Arş.Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, fatma.budak@gop.edu.tr

event, geographic location, views, individual" concepts. In addition, it was observed that some students had difficulty in expressing the concepts and the students just tried to explain most concepts with examples.

Key Words: Social studies program, Concept teaching, Student level

GİRİŞ

Sosyal Bilgiler dersinin amacı, bireyin kendisinden yola çıkarak yaşadığı toplumu ve dünyayı tanımasına yardımcı olmaktır. Bu amaç dört ana evre ile gerçekleştirilebilir. Bu evreler “olgu, kavram, genelleme, ilke” olarak belirlenebilirler. Sosyal hayatı ilgilendiren insan deneyimlerinin bütünlüğü, bu evrelerin tek başlarına ele alınmalarını engellemektedir. Olgular kavramlarla tanımlanmaya ihtiyaç duyarlar. Doğru belirlenen kavramlar genellemeler ilkeler türetirler. İlkeler hayatın sürekliliği içinde anlamlı açıklayıcı yapıya dönüşerek kavramları oluştururlar (MEB, 2004:77). Kavram insan zihninde anlamlanan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formudur (Ülgen, 2004:107). Kavramlar düşüncelerimizin temel taşlarıdır. Kavramlar sayesinde dünyayı anlar ve yorumlarız, çevremizdeki insanlarla iletişime geçeriz. Deniz (2003:14)'in de belirttiği gibi, kavramlara sahip olmayan bir insanın düşünmesi, bir bebeğin düşünmesi gibi duyuşsal algılamalarla sınırlı olacaktır.

Kavramlar, insanlar için ortak bir imge, bir bilgi formu ya da varlıkların özelliklerini temsil eden soyut sembollerdir. İnsanların dil ediniminde soyut, somut bütün varlıklar, olay ve olgular zihinsel bir süreçten geçirildikten sonra bilgi değeri kazanmaktadır (Karadüz, 2004). Kavramların ortaya çıkmasında duygularımız, sezgilerimizin önemli bir rolü vardır ve bunlar dış dünya ile kurduğumuz iletişimin göstergeleridir (Tanrıöğen, 2006:29). Çocuğun uzun süreli belleğindeki temel bilişsel yapıların oluşması ve yeni gelen bilgileri anlamlı bir biçimde belleklerinde depolaması kavramlarla gerçekleşir (Erden, 1997:49). Öğrenmeyi etkileyen en önemli faktörlerden biri, konuyla ilgili ön bilgilerdir. Bu nedenle belirli bir alandaki kavramlar öğrenilmeden başka bir öğrenme alanına geçilmesi yeni öğrenmeleri zorlaştırmaktadır. Düşüncelerimizin yapı taşı olarak ifade edilen kavramlarla düşünür, düşündüklerimizi başkalarına aktarır ve sağlıklı iletişimler kurarız. Bu nedenle öğretmenlerin kavram öğretimine önem vermeleri ve öğrencilerin kavramları anlamlı bir biçimde öğrenmelerine yardımcı olmaları gerekir.

Vygotsky (1998:124), kavram öğrenmenin çocuğun gelişim sürecine bağlı olarak değiştiğini belirtmektedir. Bu nedenle çocuğa verilecek kavramların onun bilişsel gelişimine uygun olması gerekmektedir. Yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak oluşturulan yeni Sosyal Bilgiler Programında da çocuğun bilişsel gelişim evreleri dikkate alınarak kavramlar “Giriş, Geliştirme ve Pekiştirme” basamakları şeklinde her sınıfta farklı düzeyle sınıflandırılmıştır. Kavram öğrenme sürecinde bireyin bilgi işlem basamağında sınıflamalar yapması gerekir. Piaget, bireyin sınıflama yeteneğinin gelişim sürecine bağlı olarak değiştiği görüşündedir (Ülgen, 2004:132). Kavram öğrenmede aşamalı dört düzey bulunmaktadır. Bu aşamalar en alt düzeyden en üst düzeye doğru “somut düzey, tanıma düzeyi, sınıflama düzeyi, soyut düzey” şeklinde sıralanabilir (Senemoğlu, 2007:514). Kavramların özellikleri öğrenme sürecini etkilemekte, soyutluk seviyesine göre kavramların öğrenilme durum ve dereceleri farklılık göstermektedir (Dündar, 2008:305). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin bilişsel gelişim dönemi olarak soyut işlemler dönemi içerisinde oldukları kabul edilmektedir. En üst bilişsel gelişim dönemi olan soyut işlemler dönemi, 12 yaş sonrasında başlayarak, yetişkinlik yıllarına uzanır. Somut işlemler döneminde bir soruna değişik yollardan yaklaşımda güçlük çekilirken, soyut işlemler dönemi içinde göreceli düşünce gelişerek, sorunun değişik yollardan nasıl ele alınacağı öğrenilir. Genelleme, tümdengelim, tümevarım gibi zihinsel işlemler yapılır. Hipotezler kurularak doğrulukları kontrol edilir. Soyut düşünce yetisi geliştiği için, soyut kavramlar kullanılarak anlamları hakkında fikir yürütülebilir. Bu dönemde çocuklar düşünce ile oynayabilme yetisi kazanmışlardır (Erden, Akman, 2000:68).

Sosyal Bilgiler dersinin içeriği sosyal bilimler temel alınarak oluşturulduğundan, öğrenciler bu derste tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve ekonomi ile ilgili birçok kavramla karşılaşmaktadırlar (Alkış, 2009:73). İlköğretim öğrencilerinin, sosyal bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenerek, karşılıklarına çıkabilecek sosyal problemleri çözebilmeleri için temel kavramları çok iyi anlamaları gerekmektedir. Çünkü kavramlar, ilköğretim çağındaki çocukların zihinlerindeki temel bilişsel yapıların oluşmasına ve yeni bilgileri anlamlı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Erden, 1997:49). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretim programında yer alan kavramların öğretilmesinde başarıya ulaşılabilmesi, anlamlı öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için kavramların öğrencilerin seviyelerine uygun olarak seçilmeleri gerekmektedir.

Kavram öğrenme yaşam boyu süren ve yeni öğrenmelere zemin hazırlayan bir olgudur. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrenciyi ezberlemeye yönelten öğretim yöntemlerinden ziyade, etkili ve verimli öğrenmeyi sağlayan öğretim yöntemlerini kullanmak gerekmektedir. Kavram öğretiminde eskiden beri süregelen iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar, tümdengelim ve tümevarım yöntemleridir. Tümdengelim metodunda; kavramın kuralları baştan verilir ve tanımı yapıldıktan sonra, kavramla ilgili değişik örnekler sunulur ve kavram pekiştirilir. Tümevarım metodunda ise; kavramla ilgili olumlu ve olumsuz örnekler sunulup, bu örneklerden olumlu olanların üzerinde durularak, öğrencinin örnekler yardımı ile kavramı bulması sağlanır (Şeker, 2003:16). Günümüzde kavramların öğretimi için anlamlı ve tam öğrenmeyi sağlayıcı yeni etkinlikler geliştirilmiştir ve geliştirilmeye devam edilmektedir. Geliştirilen etkinliklerden bazıları; anlam çözümleme tabloları, kavram ağları ve kavram haritalarıdır. Ayrıca kavram eşleştirme ve kavram bulmacaları da geliştirilen diğer etkinliklerdir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, öğrencilerin ilköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Programında yer alan bazı kavramları anlama düzeyleri ile kavram yanılgıları (yanlış anlamalar) tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Araştırmaya katılan öğrencilerin belirlenen kavramları anlama düzeyleri nedir?
2. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kavram öğretimi ile ilgili düşünceleri nelerdir?

Araştırmaya konu olan kavramlar 6.sınıf Sosyal Bilgiler dersindeki ilk iki ünite olan “Sosyal Bilgiler Öğreniyorum” ve “Yeryüzünde Yaşam” ünitelerinden ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersindeki “İletişim ve İnsan İlişkileri” ve “Ülkemizde Nüfus” ünitelerden seçilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen kavramlar şunlardır:

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Kavramlar ve Düzeyleri

Kavramların düzeyi	6.sınıf	7.sınıf
Giriş	Görüş, Çağ	
Geliştirme	Birey, Empati, Coğrafi Konum	Görüş
Pekiştirme	İklim, Hava Olayı, Duygu	İletişim, Birey, Coğrafi Konum, İklim, Harita, Vergi, Göç

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi seçilen kavramların pek çoğu 6. ve 7. sınıf ünitelerindeki ortak kavramlardır fakat farklı düzeylerde yer almaktadırlar. Kavramların bu şekilde seçilmesinin nedeni, kavramların düzeylerindeki farklılığın öğrencilere nasıl yansıdığını da anlayabilmektir. Örneğin, 'Birey' kavramı 6. sınıfta giriş düzeyinde bir kavram iken 7. sınıfta geliştirme basamağında yer almaktadır. Bu kavramın seçilmesiyle 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin bu kavramı tanımlamalarındaki gelişim de görülmek istenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın modeline, evren-örnekleme, veri toplama aracı ve verilerin analizine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen mevcut olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2000:77). Bu çalışmada, çalışmanın amacına uygun olarak Sosyal Bilimler alanında en yaygın veri toplama yöntemi olan görüşme (mülakat) metodu kullanılmıştır. Görüşme yöntemi, *bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir metottur* (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 119). Mülakatlarda araştırmacılar tarafından belirlenen kavramlarla ilgili yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan görüşme formları kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Tokat il merkezinde yer alan ilköğretim 6. sınıf ve Elazığ il merkezinde yer alan ilköğretim 7. sınıf öğrencileri ve öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem seçimi için maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği

benimsenmiştir. Bu örnekleme tekniğinde amaç, küçük bir örneklem grubu oluşturarak bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini büyük ölçüde yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:108). Bu doğrultuda örneklem, Tokat il merkezinde bulunan sosyo-ekonomik durumu birbirinden farklı öğrencilerin bulunduğu üç ilköğretim okulundaki 6. sınıf öğrencileri ile Elazığ il merkezinde aynı kriterlere göre seçilen üç ilköğretim okulundaki 7. sınıf öğrencileri arasından, araştırmacılar tarafından notları sınıf ortalamasının altında, üzerinde ve sınıf ortalamasında olan öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmaya her sınıf seviyesinden 30'ar olmak üzere toplam 60 öğrenci katılmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik bakımdan birbirinden farklı bu okullardaki sosyal bilgiler öğretmenleriyle de kavram öğretimi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla mülakat yapılmıştır. Araştırmaya her iki ilden 3'er tane olmak üzere toplam 6 Sosyal Bilgiler öğretmeni katılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, 2008–2009 Güz Yarıyılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubunda yer alan her bir öğrenciyle ve öğretmenle yapılan görüşmeler ortalama 30'ar dakika sürmüştür. Tokat ilinde yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından yazılı olarak, Elazığ ilindeki görüşmeler ise ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmelerin kaydedileceği görüşme öncesinde öğretmen ve öğrencilere söylenmiş ve izin alınmıştır.

Mülakatlar sonucu toplanan verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda önceden belirlenen temalara göre elde edilen veriler özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:224). Verilerin analizinde kullanılan temalar şunlardır;

1- *Anlama*: Soru ile ilgili bilimsel cevabın bütün yönlerini içeren cevapları içermektedir.

2- *Sınırlı anlama*: Geçerli olan bilimsel cevabın bir ya da birkaç yönünü içeren fakat bütün yönlerini içermeyen cevapları kapsamaktadır.

3- *Anlamama*: Soruyu aynen tekrarlama, ilgisiz ya da açık olmayan cevaplar bu kategoride yer almaktadır.

4- *Yanlış anlama (kavram yanlışlığı)*: Geçerli olan bilimsel cevaplara alternatif olan öğrenci cevapları bu kategoride toplanmıştır.

Bu kategorideki öğrenci cevapları çok değişik olabilir ve genellikle bilimsel gerçeklere uymayan farklı öğrenci anlamalarını içerir.

5- *Cevap vermeme*: Boş bırakma, “bilmiyorum” ya da “unuttum”, şeklinde verilen cevaplar bu kategoride toplanmıştır.

Öğrencilerin kavramları anlama düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar incelendiğinde de sıklıkla yukarıdaki kategorilerin kullanıldığı görülmüştür (Ekiz ve Akbaş, 2005:65).

Mülakat formunda yer alan sorulara verilen öğrenci cevapları Excel programı kullanılarak bu temalar doğrultusunda ayrı ayrı incelenerek kavramları anlama seviyeleri ve yanlış anlamalar ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar araştırmanın güvenilirliğini tespit etmek amacıyla uzman görüşüne sunulmuş, öğrencilerin verdiği cevapları yukarıdaki temalar doğrultusunda değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlardan gelen değerlendirmeler ve araştırmacıların değerlendirmeleri karşılaştırılarak verilere son şekli verilmiş, daha sonra bulguların yorumlanmasına geçilmiştir. Her bir kategoriye uygun örnek olabilecek öğrenci cevapları hiçbir değişikliğe uğratılmadan alıntılar şeklinde yeri geldikçe çalışmaya dâhil edilecektir. Araştırmanın etiği açısından mülakata katılan öğrencilerin kimliği gizlenmiştir. Her soru için verilen cevaplar uygun kategorilere yerleştirilmiş, sonuçlar frekans dağılımı (*f*) ve yüzde (%) olarak verilmiştir. Sorulara verilen yanıtların kategorilere göre frekans dağılımı ve yüzdelerini bir bütün olarak görmek ve daha kolay anlamak için tablolar düzenlenmiştir.

Araştırmada ayrıca öğretmenlerin kavram öğretimi ile ilgili görüşleri de incelenmiştir. Bu amaçla da seçilen öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine giren öğretmenlerle mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatlarda öğretmenlere “kavramların öğrenci seviyesine uygunluğu”, “kavram öğretiminde kullandıkları etkinlikler”, “kavram öğretiminde ders kitaplarında verilen bilgilerin yeterliliği” ve “programda yer alan kavramlar hakkında” dört soru yöneltilmiş ve verilen cevaplar bu doğrultuda hazırlanan başlıklar altında hiçbir değişikliğe uğratılmadan çalışmada kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorumları

Çalışmanın amacı, öğrencilerin ilköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler programının ilk iki ünitesinde yer alan bazı kavramları anlama düzeylerini ve kavram yanlışlarını (yanlış anlamalarını) tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda iki tane alt problem belirlenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde

belirlenen alt problemlerin bulguları 6. ve 7. sınıf seviyelerinde ayrı ayrı incelenecek ve daha sonra her iki sınıf seviyesinde elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Kavramları Anlama Düzeyleri

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler her kavram için ayrı ayrı incelenmiş, verilen cevaplar daha önceden belirlenen kategorilerden uygun olanına dâhil edilmiştir. Mülakat formunda yer alan sorulara ilköğretim 6. sınıf öğrencilerin verdiği cevapların kategorilere göre dağılımı Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Kavramları Anlama Düzeyleri

Kavramlar	Anlama		Sınırlı anlama		Yanlış anlama (kavram yanlışlığı)		Anlamama		Cevap vermeme	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Görüş	20	67	7	23	-	-	3	10	-	-
Çağ	27	90	-	-	1	3	-	-	2	7
Birey	12	38	6	22	7	23	4	14	1	3
Empati	3	10	1	3	13	43	12	41	1	3
Coğrafi Konum	5	17	13	43	2	7	7	23	3	10
Duygu	11	38	7	23	4	13	7	23	1	3
İklim	2	7	14	47	5	17	8	26	1	3
Hava olayı	-	-	19	63	4	13	5	17	2	7

Araştırmaya katılan öğrencilere giriş düzeyinde olan “görüş” ve “çağ” kavramlarının tanımları verilmiş ve bu tanıma uygun gelen kavramın ismi ve kavrama uygun olan örneği işaretlemesi istenmiştir. Öğrencilerin 20’si (%67) “görüş” kavramına anlama, 7’si (%23) ise sınırlı anlama düzeyinde cevap vermiştir. Anlama düzeyinde cevap veren öğrenciler kavramın ismi ile örneğini doğru verenlerden; sınırlı anlama düzeyindeki öğrenciler ise ya kavramın ismini ya da örneği doğru verenlerden oluşmaktadır. Öğrencilerin 3’ü (%10) ise görüş kavramıyla ilgili sorunun hiçbir bölümüne doğru cevap vermemişlerdir.

“Çağ” kavramını ise öğrencilerin 27’si (%90) anlama seviyesinde cevap vermişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 2’si bu soruya cevap vermemiş sadece 1’i ise “duyuru veya öğrenci panosu” şeklinde yanlış anlama düzeyinde cevap vermiştir.

Geliştirme düzeyinde yer alan “birey”, “empati” ve “coğrafi konum” kavramlarıyla ilgili olarak şu sorular sorulmuştur:

- Birey ne demektir? Bu kavramı örneklerle açıklar mısın?
- Bir kişi, kendisini başkalarının yerine koyabiliyor ve onların sıkıntılarını anlamaya, azaltmaya çalışıyorsa, hangi duygunun etkisi altındadır? Bu kavramı bir örnek ile açıklar mısın?
- Coğrafi konum nedir? Türkiye’nin coğrafi konumuyla ilgili neler söyleyebilirsin?

Araştırmaya katılan öğrencilerden 12’si (%38) birey kavramına anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Bu düzeyde verilen; *“toplumda yaşayan insanlardan her biri bireydir. Mesela anne, abi, baba, çocuk.”* *“topluluk halinde olmayan, her insan bir bireydir”* ve *“topluluğun içinde tek olan kişi”* şeklinde toplum ile birey kavramı arasındaki ayrımı yansıtabilen cevaplardır. Öğrencilerden 7’si (%23) bu kavram ile ilgili yanlış anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Birey kavramının aile ve toplum kavramları ile karıştırıldığı görülmüştür. Bu düzeyde verilen öğrenci cevapları ; *“anne baba dede çocuktan oluşan toplum”, “Birey bir toplumdur”, “aile ve topluluk anne babadan oluşur”* ayrıca *“tek başına yaptığımız çalışmalar”* şeklindedir. Sınırlı anlama düzeyinde yer alan 6 (%22) öğrenci; *“toplumun sadece biri”, “bir kişiden oluşan şey”, “birtane kişi”* şeklinde toplum ile birey ayrımını yansıtmayan cevaplar vermişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 4’ü (%14) bu kavramı anlamama düzeyinde cevap vermişlerdir. Anlamama düzeyinde değerlendirilen cevaplar *“insanlara verilen isim”* ve *“kişiden kişiye değişen duygu ve düşünceleri yansıtan kavram”* şeklindedir. Bu soruya cevap vermeyen bir kişidir.

Empati kavramına araştırmaya katılan öğrencilerin 13’ü (%43) yanlış anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Yani, öğrencilerin neredeyse yarısı bu kavram ile ilgili yanlış yaşamaktadırlar denilebilir. Bu düzeyde yer alan cevaplar; *“üzüntüyü telafi etmek”, “insanların dertlerine ortak olmak”, “yardımseverlik, sevgi”, “yardımlaşma”* ve *“acıma, paylaşma duygusu”* şeklindedir. Öğrencilerin 12’si (%41) anlamama düzeyinde *“Diğer kişilerin*

hayalini çalmak”, “*mutluluk sevinç*”, “*arkadaşlık*” ve “*acıma*” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerden bu kavramı sadece 3’ü (%10) anlama ve 1’i (%3) ise sınırlı anlama düzeyinde cevap vermişlerdir. Kavramın ismini doğru verenlerin cevapların anlama düzeyinde sayılmıştır. Sınırlı anlama düzeyinde kabul edilen cevap ise; “*bir kişinin sıkıntısında onla dalga geçmeme. Kendimizi onun yerine koyma*” şeklinde sadece örnek içeren cevaptır. Öğrencilerin empati kavramına verdiği cevaplar aslında bu kavrama yükledikleri anlamları yansıtmaktadır diyebiliriz.

Araştırmaya katılan öğrencilerden “coğrafi konum” kavramını 13’ü (%43); “*matematik konum ve özel konum olarak ikiye ayrılır*”, “*paralel meridyen*”, “*bir bölgenin hangi iklimde olduğu*” ve “*paraleller ve meridyenler yoluyla bulduğumuz yol*” şeklinde coğrafi konumun bazı özelliklerini yansıtan sınırlı anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerin 7’si (%23) “*coğrafya*”, “*Türkiye’nin kabartılarak gösterilmiş hali*” şeklinde anlamama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerden sadece 5’i (%17) bu kavramı anlama düzeyinde cevap vermiş ve Türkiye’nin coğrafi konumuyla ilgili örnekler verebilmişlerdir. Anlama düzeyinde kabul edilen cevaplar; *bir yerin ekvatora uzaklık ya da yakınlığı; ekvatora yakınlık, uzaklık, denize göre konum, dağların uzanış şekli; bir ülkenin dünya üzerindeki yeri Türkiye 36-42 Kuzey Paralelleri ve 26-45 Doğu Meridyenleri arasındadır* şeklindeki diğerlerine göre daha bilimsel kabul edilenlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin birçoğunun coğrafi konumun hem özel konum hem de matematik konum bilgileriyle açıklanabileceğini tam olarak kavrayamadıklarından daha çok sınırlı veya yanlış anlamalar gösterdikleri gözlenmiştir.

Pekiştirme düzeyinde yer alan “duygu”, “iklim” ve “hava olayı” kavramlarının öğrenciler tarafından anlaşılma düzeylerini belirlemek için ise aşağıdaki sorular yöneltilmiştir;

- Duygu kavramını örneklerle tanımlayabilir misin?
- İklim nedir? Örnek verebilir misin?
- Hava olayı nedir? Örnek verebilir misin?

Araştırmaya katılan öğrencilerin 11’i (%38) “duygu” kavramını anlama, 7 öğrenci ise (%23) sınırlı anlama ve anlamama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Sınırlı anlama düzeyinde verilen cevapların bazıları; *ben çok duygulu biriyim; her insanın duygusu vardır; duygulanmak* şeklinde sadece

cümle içerisinde kavramın kullanıldığı ifadelerdir. Yanlış anlama düzeyinde kabul edilen ifadeler ise; *bir kişinin üzüntüsünü paylaşmak; bir konu veya olay hakkındaki düşünce* şeklinde empati ve düşünce kavramlarını yansıtan cevaplardır. Yanlış anlama düzeyinde cevap veren 4 öğrenci vardır.

İklim kavramına araştırmaya katılan öğrencilerin 14'ü (%47) sınırlı anlama düzeyinde, 8'i (%26) anlamama düzeyinde ve sadece 2'si (%7) anlama düzeyinde cevap vermişlerdir. Sınırlı anlama düzeyinde kabul edilen cevapların bazıları; *bir yerin hava koşullarına bağlı olan, Karadeniz iklimi, Akdeniz iklimi, karasal iklim; bir yerin veya bölgenin hava sıcaklığı; bir yerin her yıl olduğu hava durumu* şeklinde kavramın sadece bir özelliğini yansıtan ifadelerdir. Verilen cevaplar incelendiğinde iklim kavramına öğrencilerin 5'inin (%17) yanlış anlama düzeyinde *yağmur, kar, dolu yağması; bölgelerdir;* şeklinde hava olayı veya bölge kavramını yansıtan cevaplar vermişlerdir.

Pekiştirme basamağında yer alan “hava olayı” kavramına öğrencilerin hiç biri anlama düzeyinde cevap verememiştir. Öğrencilerin 19'u (%63) sınırlı anlama, 4'ü (%13) yanlış anlama ve 5'i (% 17) anlamama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Sınırlı anlama düzeyinde kabul edilen cevaplar; *“bir yerin yağmurlu, güneşli, bulutlu olması”, “havanın nasıl olduğu”, “yağmur, kar, sis”* şeklinde kavrama verilen örneklerdir. Anlamama düzeyinde kabul edilen cevap örnekleri; *“havada olan şey”, “havanın temiz olması”, “havada olan kaza gibi bir şey”* şeklindedir. Öğrencilerin hava olayı kavramını iklim ve hava durumu ile karıştırmakta olduğu görülmüştür. Pekiştirme basamağında yer alan bu kavramın öğrenciler tarafından tanımlanamaması, araştırılması gereken bir konu olarak önerilebilir.

İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Kavramları Anlama Düzeyleri

Bu bölümde ilköğretim 7.sınıf öğrencilerinin kavramları anlama düzeyleri incelenmiştir. Mülakat formunda yer alan sorulara ilköğretim 7. sınıf öğrencilerin verdiği cevapların kategorilere göre dağılımı Tablo 3.'de gösterilmiştir.

Tablo 3. İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Kavramları Anlama Düzeyleri

Kavramlar	Anlama		Sınırlı anlama		Yanlış anlama (kavram yanlışlığı)		Anlamama		Cevap vermeme	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
İletişim	29	96,7	-	-	-	-	-	-	1	3,3
Görüş	18	60	10	33,3	2	6,7	-	-	-	-
Birey	13	43,3	17	56,7	-	-	-	-	-	-
Coğrafi K.	10	33,3	7	23,3	5	16,7	6	20	2	6,7
İklim	8	26,7	3	10,0	12	40	1	3,3	6	20
Harita	24	80	-	-	6	20	-	-	-	-
Göç	13	43,3	14	46,7	-	-	-	-	3	10
Vergi	14	46,7	10	33,3	-	-	-	-	6	20

Geliştirme düzeyinde yer alan “görüş” kavramının anlaşılma düzeylerini belirleyebilmek için “görüş nedir?” sorusu öğrencilere yöneltilmiş ve Tablo 3’de de görüldüğü gibi belirtilen soruya öğrencilerden 18’i (%60) anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler “görüş” kavramı ile ilgili olarak “kişiden kişiye değişebilen, olgu niteliği olmayan, bilimsellik niteliği olmayan fikirleridir”, “bir insanın kendi düşünceleri olup bilimsel olarak kanıtlanmamış bilgidir”, “insanın bir konu hakkındaki fikirleridir, özeldir”, “kişiden kişiye değişen öznel fikirleridir” şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Belirtilen soruya öğrencilerden 10 tanesi (%33,3) sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar sorunun tam olarak doğru cevabı olmasa da, doğru cevaba yakın cevaplardır. “herkesin kendine göre bir görüşü vardır”, “her insanın kendine göre beğendiği şeylerdir”, “fikrimizi açıklamaktır”, “benim fikrimdir”, “kişiden kişiye değişen bir kavramdır” şeklindeki cevaplarda görüldüğü gibi öğrenciler görüşün kişiden kişiye değişen bir bilgi olduğunu belirtmekle beraber, bilimsel bir niteliği olmadığından bahsetmemişlerdir. Aynı soruya öğrencilerden 2’si (%6,7) yanlış anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler görüş kavramına “bir şeyi önceden bilmek, onunla ilgili keşifler yapmaktır” “karşımızdaki kişiye

düşüncelerimiz anlatma yeteneğidir” şeklinde verdikleri cevaplarla görüş kavramını tahmin ve konuşma ile karıştırdıkları görülmektedir.

Pekiştirme düzeyinde yer alan “birey”, “coğrafi konum”, “iklim”, “vergi”, “göç”, kavramları ile ilgi aşağıdaki sorular sorulmuştur?

- Birey nedir? Örnek veriniz?
- Coğrafi konum nedir?
- İklim nedir?
- Göç nedir?

Öğrencilerin 13’ü (%43,3) birey kavramına anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Birey kavramı ile ilgili olarak “*toplum içerisinde yaşayan kişilerin her birine birey denir*”, “*toplum içerisinde yaşayan her bir kişidir*” biçiminde tanımlar yapmışlardır. Aynı soruya öğrencilerin 17’si (%56,7) sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Bu kategoriye giren cevapları veren öğrenciler birey kavramını, “*kişidir*”, “*bir insandır*”, “*insandır*” şeklinde açıklamışlar, bireyin toplum içerisinde yaşadığını bu tanımlarda göz ardı etmişlerdir.

Tablo 3’de görüldüğü gibi öğrencilerin 10’u (%33,3) coğrafi konum kavramına anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler coğrafi konum kavramı ile ilgili olarak “*Bir yerin dünya üzerinde bulunduğu alana denir*”, “*Bir ülkenin bir noktanın dünya üzerindeki yeridir*”, “*Herhangi bir şehrinin ülkenin dünya üzerinde bulunduğu konum*” şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Öğrencilerden 7’si (%23,3) sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler coğrafi konum kavramını “*bir şehrin bulunduğu yerdir*”, “*bulduğumuz yerdir*” “*bir yerin ilin konumudur*” şeklinde açıklamışlar bir yerin dünya üzerindeki konumu olduğunu belirtmemişlerdir. Öğrencilerden 6’sı (%20) yöneltilen soruya anlamama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler “*engebeli midir, düz müdür*”, “*bir ilin, ovanın güzellikleridir*”, “*kitadır*”, “*dağlar, nehirler, göller, yeryüzü şekilleridir*” şeklinde kavramın bilimsel tanımı ile ilgisi olmayan açıklamalar yapmışlardır. Yanlış anlama kategorisinde cevap veren 5 (16,7) öğrencinin “*yeryüzü şekilleri*”, “*bulduğumuz yerin iklimidir*” şeklindeki cevapları öğrencilerin bu kavramı iklim ve yeryüzü şekilleri ile karıştırdıklarını göstermektedir. Öğrencilerden 2’si (%6,7) bu soruya cevap vermemiştir. Bu durum bazı öğrencilerin bu kavram hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığını göstermektedir.

İklim kavramına öğrencilerin 8'i (%26,7) anlama kategorisine giren cevaplar vermişler, *“belirli bir yerde uzun süreler devam eden ortalama hava olaylarıdır”*, *“bir yerde uzun zaman boyunca görülen ortalama hava olaylarıdır”* şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Belirtilen soruya öğrencilerin 3'ü (%10) sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler *“coğrafi konumdan kaynaklı belirli bir yerde devam eden hava olaylarıdır”*, *“bir yerdeki hava olaylarına denir”* şeklinde yaptıkları tanımlarda belirtilen hava olaylarının geniş bir alanda uzun bir süre devam etmesi gerekliliğini göz ardı etmişlerdir. Öğrencilerden 1'i (%3,3) soruya *“kardır, yağıştır”* şeklinde anlamama kategorisine giren bir cevap vermiştir. Öğrencilerin 12'si (%40) aynı soruya yanlış anlama kategorisine giren cevaplar vermişler, *“bir ülkenin veya bir şehrin bitki örtüsüdür”*, *“yeryüzü şekilleridir”*, *“şehirden şehre değişen bitki örtüsüdür”* şeklinde yaptıkları tanımlarda görüldüğü gibi iklim kavramı ile bitki örtüsü ve yeryüzü şekillerini karıştırmışlardır. Öğrencilerden 6'sı (20) iklim kavramı ile ilgili hiç bir açıklama yapmamıştır.

Öğrencilerin 14'ü (46,7) vergi kavramına anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrenciler “vergi” kavramını *“vatandaşların hizmet karşılığı devlete ödedikleri paradır”*, *“devlete hizmet karşılığı gelirimize göre ödediğimiz paradır”* şeklinde açıklamışlardır. Aynı soruya öğrencilerin 10'u (%33,3) *“vatandaşın devlete verdiği paradır”*, *“devlete verdiğimiz paradır”*, *“kişilerin devlete vermek zorunda oldukları paradır”* şeklinde sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir Öğrencilerin 6'sı (20) bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Öğrencilerden 13'ü göç kavramını *“dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerle insan topluluklarının bir yerden bir başka yere gitmesidir”*, *“Ekonomik, sosyal, iklim değişikliği gibi sebeplerle yer değiştirmektir”*, *“eğitim, sağlık ve başka nedenlerden dolayı bir kişinin yer değiştirmesidir”* şeklinde anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Göç kavramı ile ilgili yöneltilen soruya öğrencilerin çoğunluğunun doğru cevap verdiği görülmektedir. Aynı soruya öğrencilerin 14'ü (46,7) sınırlı anlama kategorisine giren cevaplar vermişler, *“bir kişinin bir yerden başka bir yere gitmesine denir”*, *“insanların bir yeden başka bir yere gitmesidir”* şeklinde yaptıkları tanımlarda yer değiştirme sebeplerine değinmemişlerdir. Öğrencilerin 3'ü (%10) bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Pekiştirme düzeyinde yer alan “iletişim” ve “harita” kavramlarının tanımları verilerek hangi kavrama ait olduklarının bulunması istenmiştir.

Öğrencilerden 24'ü (%80) harita kavramına anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerden 6'sı (%20) ise belirtilen soruya “plan”, “bölge”, “teleskop”, “kroki” şeklinde yanlış anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerin 29'u (96,7) iletişim kavramına anlama kategorisine giren cevaplar vermişlerdir. İletişim kavramı ile ilgili yöneltilen soruyu öğrencilerden 1'i (%3,3) cevapsız bırakmıştır.

Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kavram Öğretimi ile İlgili Düşünceleri

İlköğretim 6. ve 7.sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan kavramların öğrenci seviyesine uygunluğunu belirleyebilmek için Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile de görüşmeler yapılmıştır. Öğretmenlere Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan kavramlarla ve kavram öğretimi ile ilgili dört soru yöneltilmiştir. Aşağıda başlıklar halinde sorulan sorular ve İlköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin verdikleri cevaplar incelenmiştir.

Kavramların Öğrenci Seviyesine Uygunluğu

Araştırmaya katılan öğretmenlerden Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan kavramları öğrencilerin seviyelerine uygun olup olmaması ve somutluk/soyutluk bakımından değerlendirmeleri istenmiştir. İlköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmenleri genel olarak kavramların öğrenci seviyesine uygun olduğunu düşünmekle beraber, öğrenci seviyesinin üzerinde yer alan kavramların da olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu konudaki bazı cevapları;

“Öğrenciler soyut kavramları somut kavramlara nazaran anlamakta güçlük çekmekte. Hipotez, sentez, genelleme kavramlarında oldukça zorlanmaktadır. Ben de anlatmakta zorlanıyorum dolayısıyla. Çünkü bu kavramların nasıl anlatılacağı da kitapta açık olarak verilmemiştir. Mesela olgu ve görüş kavramlarını kitap çok güzel anlatmış. Öğrenciler bu kavramlarda hiç zorlanmadılar. Ancak bilimsel araştırmanın basamaklarında verilen kavramlara kitapta hiç değinilmemiş”

“Kavramların büyük çoğunluğu öğrenci seviyelerine uygun. Ancak devlet, egemenlik, coğrafi konum, iklim gibi çocukların öğrenmede zorluk çektiği kavramlar da var.”

Öğretmenlerin öğrenci seviyesinin üzerinde olarak belirttikleri ve bu araştırmada da öğrencilere sorulan “coğrafi konum”, “İklim” gibi kavramları öğrencilerin anlama düzeyindeki cevapları oldukça düşüktür. Öğrencilerin çoğu bu kavramlara sınırlı anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir.

Kavram öğretiminde, kullanılan ders kitaplarının önemi oldukça büyüktür. Bu konuya ilerleyen başlıklarda yer verilecektir. Ancak yukarıda verilen ilk alıntıda da görüldüğü üzere ders kitaplarında kavramlar yeterli örnek ve anlatımla yer alırsa öğrencilerinde anlama seviyeleri o derece yükselmektedir. Öğretmenler, ders kitaplarında olgu ve görüş kavramının çok iyi anlatıldığını ve bu doğrultuda öğrenciler tarafından kolaylıkla anlaşıldığını belirtmişlerdir. Bu araştırmada da görüş kavramı sorulduğunda öğrencilerin çoğunluğunun anlama düzeyinde cevaplar vermiş olmaları kavram öğretiminde, ders kitaplarının önemini ortaya koyması bakımından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Araştırmaya katılan ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu kavramların öğrenci seviyesine uygun olduğunu ve öğrencilerin bu kavramları kolay bir şekilde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca kavramların programda giriş, geliştirme ve pekiştirme şeklinde basamak basamak verilmesinin öğretimi kolaylaştırdığını söylemişlerdir.

“7. sınıf Sosyal Bilgiler Programında yer alan kavramların öğrenci seviyesine uygun olduğunu düşünüyorum. Öğrenciler programda yer alan kavramları öğrenirken zorluk çekmemektedirler. Kavramlar 4. sınıftan başlayarak kademeli olarak öğretildikleri için öğrenciler bir üst sınıfa geçerken öğrenmesi gereken kavramla ilgili ön bilgilere sahip olarak gelmektedirler bu da onların öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Sosyal Bilgiler programında yer alan somut ve soyut kavramlar dengeli olarak verilmektedir”

“Kavramlar giriş, geliştirme, pekiştirme şeklinde basamaklı olarak verildiği için kavramlarla ilgili ya ön bilgileri olmaktadır ya da ön bilgi oluşturacak öğrenmeleri gerçekleştirmektedirler. Bundan dolayı kavramların öğrenci seviyesine uygun olarak verildiğini düşünüyorum. Programda soyut ve somut kavramlar dengeli bir biçimde günlük hayatla bağlantılı bir şekilde verilmiştir.”

Her iki sınıf düzeyinde de öğretmenlerin ortak sorunu ders saatinin ve bazı kavramlarda ders kitaplarının yetersizliğidir. Özellikle giriş basamağında yer alan ve öğrencinin ön bilgilerinin olmadığı kavramlarda öğretmenler sürenin yetersizliğini belirtmişlerdir.

“Süre kesinlikle yeterli değil. Sürenin yeterli olduğu konular da var. Duyarlılık, çevre bilinci, görev ve sorumluluklarımız gibi konularda süre kesinlikle yeterli çünkü çocukların ön bilgileri dolayısıyla kavramaları kolay oluyor. Ancak şimdiye kadar hiç görmemiş olduğu konularda (ölçek, meridyen,

paralel, matematik konum, hipotez, genelleme...) verilen süre yeterli olmuyor.”

“Kavramlar genellikle somut. Görsel materyaller kullanarak, günlük hayattan örnekler vererek öğretilebilecek kavramlar. Soyut kavramlar da var ve öğretilmesinde zorluk çekiliyor. Kavramlar ünite konuları ile bağlantılı. Kavramların öğretilmesi için ayrılan süre ise yetersiz. Hatta kavramların bazılarını atlayıp konu içerisinde anlamalarına bırakıyor”.

Öğretmenlerin Kavram Öğretimi İle İlgili Görüşleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu, kavram öğretiminde çeşitli etkinliklerden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler sıklıkla derse başlamadan önce soru-cevap yöntemini uyguladıkları ve derse gelmeden önce kavramları vererek sözlükten anlamlarını bulduklarını böylece öğrencilerin derse hazırlıklı gelmelerinin sağlandığını söylemişlerdir. Bunun dışında öğrencilere kavram haritası hazırlatma, kitap okuma etkinliği, tarih şeridi oluşturma, örnek olay yöntemini, drama, anahtar kelimelerle metin oluşturma, okuduğu metinde soruların cevaplarını buldurma, verilerden grafik hazırlama, sonuca varma, mektup yazma vs gibi etkinlikler yaptırılmaktadır.

“İletişim kavramı ile ilgili drama yaptırırım”

“Öncelikli olarak üniteye başlamadan önce ünite kavramlarını sözlükten bulmalarını istiyorum. Daha sonra konuları işlerken tahtada hep birlikte kavramdan ne anladıklarına dair kavram haritası oluşturarak doğruyu bulmaya çalışıyoruz.”

Araştırmaya katılan öğretmenler genel olarak kavram öğretiminde kavram haritalarından da sıklıkla faydalanmaktadır. Böylece kavramlara günlük hayattan örnekler vererek kavramların pekiştirilmesini sağlamaktadırlar. *“Bana göre öğrencilerin kavramları daha iyi öğrenip anlamaları için günlük hayatta kendi yaşantıları ile kavramlar arasında bağlantı kurması gerekiyor.”*

Ayrıca öğretmenler kavram öğretiminde, Öğretmen Kılavuz Kitaplarında yer alan etkinliklerden de faydalandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler özellikle Öğrenci Çalışma Kitaplarını da çok beğendiklerini ve buradaki etkinliklerden de oldukça faydalandıklarını söylemişlerdir. Ancak etkinlikleri kullanmada süre yetersizliği öğretmenlerin çoğunun ortak sorunudur.

“Her zaman etkinlik yapamıyorum çünkü süre buna asla izin vermiyor.”

“Bu etkinliklerin hepsinin sınıf ortamında gerçekleştirelmesi, zaman sıkıntısından dolayı mümkün değildir. Bu etkinlikler ödev olarak verildiğinde öğrencilere yeterli katkıyı sağlayamamaktadır”

“Sürenin yetersiz sınıfların kalabalık olması birçok etkinliğin yapılmasına engel teşkil etmektedir.”

Kavram Öğretiminde Ders Kitaplarının Yeterliliği

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu ders kitaplarının kavram öğretimi için yeterli olmadığını söylemişlerdir. Yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda hazırlanan Sosyal Bilgiler Programının temel felsefesi öğrenciye konuların tamamını vermek yerine öğrenciyi araştırmaya sevk edip bilgiye ulaşarak onu zihninde şekillendirmesini sağlamak olduğu için kavramların anlamları ders kitabında olduğu gibi verilmek yerine örneklerle öğrencilerin bu kavramı anlamaları istenmektedir. Öğretmenler bu konuda kitapların bazı konularda yeterli olduğunu, ancak öğretmenlerin de kendilerini geliştirmeleri ve yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan tarih ile ilgili ünitelerde yeterli derecede bilginin yer almaması sorun teşkil etmekte, aradaki bilgi boşluklarını doldurma görevi öğretmene düşmektedir.

“Kitap isterse her şeyi versin ama öğretilmede yetenek yoksa hiçbir işe yaramaz.”, “...Hatta bazı konular bir kavramı öğretmek için hiç yeterli olmuyor. Öğretmenin farklı bilgi ve görsel materyalleri sınıfa getirmesi gerekiyor.”

Özellikle Sosyal Bilgiler 7. sınıf öğretmenleri ders kitabında yer alan kavramlarla ilgili bazı bilgilerin akademik çalışma, ya da internet sayfalarından alınmasının kavramların öğrenilmesini güçleştirdiğini belirtmişlerdir. Kitaplarda daha sade, ilgi çekici öğrencilerin öğrenme, istek ve heyecanlarını arttırıcı metinlerin yer alması gerektiğini düşünmektedirler. Ders kitaplarında yer alan bilgiler zaman zaman öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olabildiğini bu nedenle bilgilerin öğrencilerin anlayabileceği düzeyde sadeleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca bazı öğretmenler çocuğun yaşadığı sosyo-ekonomik çevrenin de kavram öğrenmede önemli olduğunun farkındadırlar ve bu durumun öğrencilerin kavram öğrenirken örnek vermede zorlandıklarını belirtmişlerdir.

“Kendi öğrencilerimin kavram öğrenmede karşılaştıkları çevrenin sosyo-kültürel durumu. Çocukların fazla değişik yaşantısı olmadığı ve farklı kelimeler kullanmadıkları için kavramları öğrenmede zorluk çekiyorlar.”

Programdan Çıkarılması ya da Yer Verilmesi İstenen Kavramlar

Öğretmenler genel olarak programda milli ve manevi değerlerle ilgili kavramlara daha fazla yer verilmesi noktasında hemfikir durumdadır. 6. sınıf düzeyinde ders veren öğretmenler programda “Türkistan, Türkmen, destan, yazıt, takvim, halife, maden, dil (lehçe, şive, ağız), monarşi, teokrazi, hak ve hukuk, özgürlük, düşünce özgürlüğü, hoşgörü” gibi kavramlara yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. 7. sınıf düzeyinde ders veren öğretmenler programda bazı kavramlara yer verilmediği için diğer kavramları açıklamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Bundan hareketle öğrencilerin fetih kavramını anlayabilmeleri için “şehit, gönül, gaza” gibi kavramlara da yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

“Şehit, gaza ve gönül kelimeleri yer almadığı için öğrencilerin fetih kavramını anlamaları zorlaşmaktadır”

Düşük sosyo-ekonomik seviyedeki okullarda görev yapan öğretmenler, öğrencilerinin özellikle soyut kavramları öğrenmede güçlük çektiklerini, bu yüzden de bunları çıkarmak istediklerini söylemişlerdir.

“Bana göre sorun yer alması ya da almaması gereken kavramlar değil. Öğretmen öğrencilerin sosyo-kültürel çevrelerine göre bazı kavramları öğretmeye hiç çalışmaz ya da konular ile ilgili yeni kavramları öğretmeye çalışabilir. Bunu öğretmenin kendisi yapmalı. Köy okulunda görev yaptığım için özellikle soyut kavramları çıkarmak isterim”

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları incelendiğinde öğrencilerin Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf programlarında yer alan “Sosyal Bilgiler Öğreniyorum”, “Yeryüzünde Yaşam” “İletişim ve İnsan İlişkileri” ve “Ülkemizde Nüfus” ünitelerinde yer alan kavramları genel olarak anladıkları ve bunun yanı sıra bazı kavram yanlışlarına sahip oldukları görülmektedir.

Kavramlar, nesnel gerçekliğin insan beynindeki yansıma biçimidir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar bu açıdan değerlendirildiğinde, öğrencilerin kendi düşüncelerine göre bazı kavramları yorumladıkları ve zihinlerinde bilimsel olarak kabul edilemeyen bir tanım oluşturdukları görülmektedir. Öğrencilerin ilköğretim 6. sınıf konuları ile ilgili tespit edilen kavramlara vermiş oldukları cevapları incelendiğinde, en çok “empati” ve “birey” kavramlarında yanlıya düştükleri tespit edilmiştir. Empati kavramı ile ilgili olarak yanlış anlama düzeyinde verilen cevaplar yoğunlukla sosyo-ekonomik

açından orta düzeyde kabul edilen okulun öğrencileri tarafından verilmiştir. Öğrenciler empati kavramını açıklarken aslında bu kavramlara verdikleri anlamları dile getirmişlerdir. Öğrenciler arkadaşlarına yardım ettiklerinde ya da onları dinlediklerinde onlarla empati kurduklarını sanmaktadırlar. Hatta öğrencilerden bir tanesi empati kavramına *arkadaşlık* yanıtını vermesi bu kavrama yüklenen anlamların incelenmesi açısından ilgi çekicidir.

Birey kavramı ile ilgili yanlış anlama düzeyinde kabul edilen cevaplar ise, sosyo-ekonomik açıdan üst düzeyde kabul edilen il merkezindeki bir okulun öğrencilerinin verdiği cevaplardır. İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin bu kavramlara verdikleri açıklamalar incelendiğinde, onların bu tür yanlışlara düşmediği görülmektedir. İlköğretim 7. sınıf öğrencileri toplum ile birey ayırımını yapabilmektedirler.

Giriş düzeyinde yer alan “görüş” ve “çağ” kavramlarıyla ilgili olarak öğrencilerde önemli bir kavram yanlışlığının olmadığı söylenebilir. Tablo 2. incelendiğinde görüş kavramıyla ilgili olarak ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin yanlış anlama düzeyinde cevapları yoktur, ancak ilköğretim 7. sınıf öğrencileri görüş kavramını tahmin ve konuşma kavramları ile karıştırmışlardır.

Her iki sınıf düzeyinde ortak olan ‘iklim’ kavramı ile ilgili olarak 6. sınıf öğrencilerinden 5’i, 7. sınıf öğrencilerinden ise 12’si yanlış anlama düzeyinde cevaplar vermişlerdir. Her iki sınıf düzeyinde de öğrenciler yeryüzü şekilleri, hava olayları ve bitki örtüsü ile iklim arasında yanlış yaşamaktadırlar. Ortak kavramlardan biri olan ‘coğrafi konum’ kavramını ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinden 2’si, 7. sınıf öğrencilerinin ise 5’i yanlış anlama düzeyinde iklim, bölgeler ve daha önce belirtildiği gibi yeryüzü şekilleri arasında yanlışları vardır. Aslında coğrafi konum iklimi etkileyen faktörlerden biridir ancak öğrencilerin ülkemizin coğrafi konumuyla ilgili bir örnek ile bu ifadelerini desteklemesi beklenmiştir. 7. sınıf öğrencilerinin harita kavramı ile ilgili kavram yanlışlığı içinde oldukları harita kavramını plan, bölge ve kroki ile karıştırdıkları görülmektedir.

Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bölümünün sorulan kavramları sözlü anlama ve ifade etmekte zorlandığı ve bu nedenle bazı kavram yanlışlarına sahip oldukları söylenebilir. Örneğin, çağ kavramı ile ilgili olarak ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinden biri *duyuru veya öğrenci panosu* şeklinde tarihi devirleri gösteren tarih şeridi ile çağ kavramını karıştırmış ve yanlış anlama düzeyinde kabul edilen bir cevap vermiştir. Öğrencilerin sözlü ifade yeteneklerinin yetersiz olması, belleklerindeki mevcut bilgileri açıklamalarında

sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Öğrencilerin çoğunun istenen kavramı tanımlayamadıkları halde kavram ile ilgili örnekleri verebilmeleri bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu nedenle kavram öğretiminde öğrencilerden özellikle verilen kavramı kendi cümleleriyle ifade etmelerine imkan tanıyan etkinliklere önem verilmesi öğrencinin sözel ifade yeteneğinin de gelişmesine yardımcı olacaktır.

6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler programlarında yer alan kavramların öğrenci seviyesine uygunluğu ile ilgili öğretmen görüşlerine bakıldığında; genel olarak kavramların öğrenci seviyesine uygun olduğunu düşündükleri ancak zaman zaman bazı ünitelerde yer alan kavramların öğrenci seviyesinin üzerinde olabildiğini belirttikleri görülmektedir. Öğretmenler kavram öğretiminde öğrencilerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik çevrenin çok önemli olduğunu vurgulayarak, yeterli ön bilgiye sahip olamayan öğrencilerin kavramları anlama düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin kavram öğretiminde kullandıkları yöntemlere bakıldığında çeşitli eğitimsel etkinliklerden faydalandıkları görülmektedir. Soru-cevap yöntemi, kavram haritası, kitap okuma etkinliği, tarih şeridi oluşturma, örnek olay yöntemi, drama, anahtar kelimelerle metin oluşturma, okuduğu metinde soruların cevaplarını buldurma, verilerden grafik hazırlama, sonuca varma, mektup yazma kullanılan etkinliklerden bazılarıdır. Öğretmenler etkinliklere daha fazla yer vermek istediklerini belirtmelerine rağmen Sosyal Bilgiler ders saatinin yetersiz olması dolayısıyla sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kalabalık sınıflar da etkinliklerin yapılmasına engel olmaktadır.

Öğretmenler, ders kitaplarındaki kavramlarla ilgili bilgilerin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanan kitaplarda öğrencinin bilgiye ulaşması istendiği için kitaplarda yer almayan bilgileri tamamlama işi öğrencilere ve onları yönlendirecek olan öğretmenlere düşmektedir. Metinlerin akademik bir dille yazılmış olması öğrencilerin öğrenmelerini zorlaştırmaktadır. Öğretmenler metinlerin gündelik hayattan seçilmesinin daha faydalı olacağını düşünmektedirler. Öğretmenler milli ve manevi değerleri içeren kavramlara önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayalı olarak sunulacak öneriler aşağıda özetlenmiştir;

İlköğretim öğrencilerine kavramlar öğretilmeden önce, öğretilecek kavramlar hakkında öğrencilerin ön bilgileri tespit edilmeli ve öğretim buna göre plânlanmalıdır. Böylece öğrencilerin önceki bilgileri yoklanarak kavram yanlışları varsa bunun telafisine yönelik etkinliklere ağırlık verilebilir ve öğrenilecek yeni kavramlarla olan bağ daha sağlıklı hale getirilebilir. İlk kez karşılaşılan kavramlarda ise çocuğun kendi çevresinden bol örnekler verilmeli ve görsel materyallerden faydalanılarak kalıcı öğrenmeler sağlanmalıdır.

Kavram öğretiminde ders kitapları öğrenmeyi kolaylaştırması ve anlamlı öğrenmelere zemin hazırlaması bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarının açık, anlaşılır bir dille yazılması, yeterli sayıda resim, şekil, grafik içermesi ve bol örneklerin yer alması ve öğrenci seviyesine göre hazırlanması, öğrenci başarılarını ve kavramların daha anlamlı öğretilmesini olumlu yönde etkileyecektir.

Öğrencilere öğrendikleri kavramları farklı zamanlarda ve konularda yeniden kullanma fırsatı verilmelidir. Kavramlar tekrar edildikçe daha kalıcı olacağından tekrarlar sırasında bazı yanlışlar da tespit edilip gerekli önlemler alınabilir.

Ayrıca öğrencilerin bildiklerini ifade etmede zorlandıkları görülmüştür. Sınırlı anlama düzeyinde değerlendirilen bazı cevapların öğrencilerin ifade becerilerinin zayıf olmasından kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Öğretmenlerin, öğrencilerin sözel ifade yeteneklerini geliştirmek için çoktan seçmeli sorular yerine onların sözel ifade becerilerine katkı yapabilecek soru tipleri kullanmaları daha faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Alkış, S. (2009), Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi. Sosyal Bilgiler Öğretimi (Edt. Mustafa Safran). 68-90. Ankara: PegemA Akademi.
- Deniz, F.Ö. (2003), Lise 1 Coğrafya Derslerinde Kavram Haritalarının Başarıya Etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Dündar, H. (2008), Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi. Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi. (Edt. Bayram Tay-Adem Öcal).302-334. Ankara: PegemA Akademi.
- Ekiz, D., Akbaş, Y. (2005), "İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Astronomi İle İlgili Kavramları Anlama Düzeyleri ve Kavram Yanlışları", Mili Eğitim Dergisi, Sayı:165, Ankara.

- Erden, M. (1997), Sosyal Bilgiler Öğretimi. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Erden, M., Akman, Y. (2000), Gelişim, Öğrenme-Öğretme, Eğitim Psikolojisi. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Girgin, M. (2006), Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi'nde Kavram İlke ve Genellemeler. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. (Edt. Abdurrahman Tanrıöğen). 24-54. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Karadüz, E. (2004), Anlam Kavram İlişkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewArticle/76 adresinden 03.12.2010 tarihinde indirilmiştir.
- Karasar, N. (2000), Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar, ilkeler, teknikler). (10.Baskı). Ankara: Nobel Basımevi.
- Meb, (2004), İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (6-7. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Meb Yayınevi.
- Senemoğlu, N. (2007), Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Özkan Matbaası.
- Şeker, M. (2003), İlköğretim Okulu 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kavramlarının Kazanılmışlık Düzeyi (Üsküdar Örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Tanrıöğen, A. (2006), Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Lisans Yayınları, İstanbul
- Ülgen, G. (2004), Kavram Geliştirme, Kuram Ve Uygulamalar. (4. Baskı). İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Vygotsky, L.S. (1998), Düşünce Ve Dil. (Çev. S. Koray). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (5. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara.